

УДК 340.2+316.1

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.18>

Мірошниченко М. І.,
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та історії права та держави
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0001-8142-9340

ТЕОРЕТИЧНИЙ І СОЦІОЛОГО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ДЕРЖАВА» І «ДЕРЖАВНІСТЬ»

THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE CONCEPTS OF «STATE» AND «STATEHOOD»

Стаття присвячена теоретичному і соціолого-правовому аналізу відношення понять «держава» і «державність» та визначенню їх пізнавального ресурсу у вирішенні як теоретичних проблем юридичної науки і правозастосовної практики у частині адміністративної і судової юрисдикції, так і у частині вироблення кожною країною державно-правових стратегій свого розвитку на перспективу в умовах глобалізації. Висвітлено основні підходи до розуміння цих понять. Піддано сумніву їх ототожнення із-за особливостей змісту, ознак і конкретно пізнавальних функцій. Наголошено, що в предметних рамках загальнотеоретичної юриспруденції (сучасна теорія держави і права) аналіз відношення понять «держава» і «державність» слід здійснювати за юридичним критерієм (критерієм юридичності), який функціонально зорієнтований на отримання знань для застосування в науковій, освітній, правотворчій, правоінтерпретаційній, правореалізаційній юридичній діяльності та дає можливість уникнути зайвої політизації у визначенні юридичної природи держави і державності. В предметних рамках соціології права – за інституційним критерієм, який функціонально зорієнтований на гуманістичну парадигму правової дійсності, в якій держава сприймається як ефективна управлінська організація (ефективний менеджер), що впливає на хід суспільного розвитку, а державність, в умовах цього розвитку постає як механізм захисту соціальних відносин і порядків відповідно до усталених для конкретних суспільств моделей соціального управління. Відповідно визначено юридичну й інституційну природу держави та державності у зв'язку із соціальним управлінням. Доведено, що у системному взаємозв'язку поняття «держава» і «державність» розкривають механізм спадкоємності в розвитку держави і державності, забезпеченої державно-правовою традицією. Наголошується, що завдяки спадкоємності, як особливого механізму збереження колективної пам'яті суспільства і передавання інформації про минуле в сучасне, зберігаються основоположні цінності, які збагачуються і відроджуються в нових умовах. Підкреслюється, що результати аналізу відношення понять «держава» і «державність» мають важливе значення для розвитку сучасної практичної юриспруденції у частині державознавчого прогнозування, для теоретичного правознавства – у частині забезпечення цього процесу науково вивіреними категоріями, які б виражали стійкі ознаки і властивості держави та державності, а для соціології права – посилення інноваційних тенденцій в організації діяльності держави в контексті гуманістичних цінностей та збереження державно-правових традицій правового життя, які співзвучні таким цінностям.

Ключові слова: теорія права та держави, соціологія права, категорія, поняття, держава, державність, критерій юридичності, інституційний критерій, інституційна природа держави і державності, юридична природа держави і державності.

The article is devoted to theoretical and sociological and legal issue of the relationship between the concepts of «state» and «statehood» and the determination of their cognitive resource in solving both theoretical problems of legal science and in the part of each country's development of state-legal strategies for its future development in the conditions of globalization. The main approaches to understanding these concepts are highlighted. Their identification has been questioned due to the specifics of the content, features, and specific cognitive functions. It is emphasized that within the subject framework of general theoretical jurisprudence (modern theory of the state and law), the analysis of the relationship between the concepts of «state» and «statehood» should be carried out according to a legal criterion (criterion of legality), which is functionally oriented to the acquisition of knowledge for use in scientific, educational, law-making, law interpretation, law enforcement legal activity and makes it possible to avoid unnecessary politicization in determining the legal nature of the state and statehood. In the substantive framework of the sociology of law – according to the institutional criterion, which is functionally oriented to the humanistic paradigm of legal reality, in which the state is perceived as an effective management organization (effective manager) that affects the course of social development, and statehood, in the conditions of this development, appears as a protection

mechanism social relations and orders in accordance with established social management models for specific societies. The institutional and legal nature of the state and statehood in connection with social management is defined. It is proved that in the systemic interrelation of the concepts of «state» and «statehood» reveal the mechanism of continuity in the development of the state and statehood ensured by the state-legal tradition. It is emphasized that thanks to succession, as a special mechanism of preserving the collective memory of society and transferring information about the past to the present, fundamental values are preserved, which are enriched and revived in new conditions. It is emphasized that the results of the analysis of the relationship between the concepts of «state» and «statehood» are important for the development of modern practical jurisprudence in terms of political science forecasting, and for theoretical jurisprudence – in terms of providing this process with scientifically verified categories that would express stable features and properties of the state and statehood.

Key words: *theory of law and the state, sociology of law, category, concept, state, statehood, criterion of legality, institutional criterion, institutional nature of the state and statehood, legal nature of the state and statehood.*

Теоретичний і соціолого-правовий аналіз відношення понять «держава» і «державність» набуває актуальності у зв'язку з необхідністю поглибленого на теоретичному рівні розуміння сучасних світових інтеграційних процесів, що формують і, певною мірою, окреслюють для всіх країн і народів обриси політико-правового розвитку в глобалізованому світі. Дві діалектично суперечливі тенденції визначають напрям цього розвитку: а) універсалізація політико-правових відношень, зумовлена глобалізацією, яка супроводжується руйнуванням традиційних підвалин правового життя у різних країнах; б) прагнення народів зберегти національні риси культурної і, зокрема, політико-правової ідентичності як необхідної умови виживання сучасної цивілізації як середовища виникнення держав і поширення державності.

Тенденції спонукають до вироблення кожною країною державно-правових стратегій свого розвитку на перспективу. Відповідно, виникає потреба в науковому осмисленні змісту та відношення понять «держава» і «державність», які є ключовими у виробленні таких стратегій. У взаємозв'язку ці поняття забезпечують всебічне пізнання цілісного процесу державотворення, але кожне несе певне смислове навантаження у поясненні окремих його аспектів. Аналіз відношення між ними необхідний для розмежування пізнавальних функцій кожного окремо.

Численні дефініції поняття держави, сформульовані в загальній теорії права та держави, класично зосереджені на характерній їй властивості як юридичної форми і правового засобу організації суспільства та регулювання розподілу й мобілізації його продуктивних сил, виробничих можливостей, матеріальних і духовних ресурсів. Соціологія права новелізує усталені знання про державу у частині постійної трансформації її функціональної діяльності з урахуванням інновацій, які виникають в системі соціального управління.

Державність як об'єкт пізнання перебуває на стадії вивчення. Застосування поняття «державність» актуалізовано, з одного боку, з метою пізнання умов зародження, виникнення та роз-

витку держави у зв'язку з історичним досвідом практичного втілення конкретним народом (нацією) політичного ідеалу розбудови власної національної держави, а з іншого – для розуміння очевидного факту, що держава – це не абстрактна політична форма організації суспільства, а соціальний інститут, який функціонує у взаємозв'язку з правом та суспільством, створюючи умови для задоволення потреб і реалізації інтересів суб'єктів соціальної дії у відповідь на модернізацію суспільства [1, с. 22–40]. Відповідно, трансформація класичних і поява нових функцій держави відбувається об'єктивно під впливом інноваційних тенденцій суспільного розвитку. Так, поклавши в основу функціональний підхід у розуміння сутності сучасної держави академік НАПр України Василь Костицький небезпідставно зауважує, що «...сучасна держава може вписатися в нашу епоху, якщо вона буде спроможна функціонувати за даних конкретно-історичних обставин... І тоді виходить, що сучасна держава мусить бути не тільки інформаційною, правовою, вона має бути сервісною державою» [2, с. 59].

Результат узагальненого аналізу праць, присвячених проблемі взаємозв'язку держави і державності, свідчить, що дослідники акцентують увагу на таких основних аспектах: концептуальному (онтологічні і гносеологічні основи держави і державності); практичному у контексті відображення державно-правового розвитку суспільства; ціннісному у частині збереження цінностей політико-правового життя конкретного народу які збагачуються і відроджуються в нових умовах. Водночас, науковці по-різному пояснюють смисловий зв'язок між поняттями «держава» і «державність». Одні розмежовують їх, інші ототожнюють. Ми поділяємо думку тих, хто застерігає від ототожнення цих понять.

Провідним у нашому дослідженні обрано метод діалектики, який є керівним в аналізі розвитку, відношення та логічного зв'язку понять науки. Основним завданням теорії права та держави із застосуванням цього методу є виведення і обґрунтування змісту понять юридичної науки з історичної дійсності, отже в рамках концепту

єдності історичного і логічного в праві у його зв'язку з державою і державністю. Основне завданням соціології права полягає у формулюванні понять «держава» і «державність» у кореляції з пануючими в суспільстві уявленнями про справедливість, законність і ефективність нормативно-правової регуляції, запропонованої сучасною державою у частині відповідності чинного законодавства конституційно-правовій моделі національної держави.

Оскільки науковці, керуючись предметними завданнями конкретної науки (юриспруденції, політології, філософії і т. п.), по-різному пояснюють смисловий зв'язок між поняттями «держава» і «державність», вкрай важливо визначитись з критерієм аналізу цього зв'язку, виходячи із завдань і мети які стоять перед кожною наукою окремо.

В предметних рамках загальнотеоретичної юриспруденції (сучасна теорія держави і права) аналіз відношення понять «держава» і «державність» слід здійснювати за юридичним критерієм (критерієм юридичності) який функціонально зорієнтований на отримання знань для застосування в науковій, освітній, правотворчій, правоінтерпретаційній, правореалізаційній юридичній діяльності; застосовується для уникнення зайвої політизації у визначенні юридичної природи держави і державності; скеровує на аналіз держави в історичній динаміці як юридичної форми та правового засобу структурної самоорганізації суспільства; створює умови для формування узагальнюючої оцінки державно – правових явищ, які є об'єктом аналізу як теорії права і держави, так і інших міждисциплінарних напрямів юридичних досліджень.

В предметних рамках соціології права такий аналіз слід здійснювати за інституційним критерієм, який функціонально зорієнтований на гуманістичну парадигму правової дійсності, в якій сучасна держава сприймається як ефективна управлінська організація (ефективний менеджер), що впливає на хід суспільного розвитку, а державність, в умовах цього розвитку постає як механізм захисту соціальних відносин і порядків відповідно до усталених для конкретних суспільств моделей соціального управління.

Почнемо з того, що на рівні логічного аналізу поняття «держава» і «державність» не тотожні, перебувають у відношенні підпорядкування. Перше є родовим. За обсягом – ширше, оскільки охоплює генеральну сукупність усіх держав, які існують у світі. Застосовується у частині осмислення універсалізації політико-правових зв'язків через аналіз держави як системного, завершеного сформованого цілого. Друге – видове. За обсягом – вужче. Застосовується для узагальнюючого аналізу особливостей історичного становлення та розвитку реально існуючих держав в соціокультурному просторі правового життя.

За критерієм юридичності поняття «держава», як родове, є самостійною категорією в юридичній науці. Його пізнавальний ресурс зорієнтований на теоретико-прикладний характер знань про державу у зв'язку з правом, суспільством, людиною.

За тим же критерієм поняття «державність», як видове, включає в себе зміст родового поняття «держава», але доповнює його додатковими характеристиками у частині визначення напрямів розвитку конкретної національної держави як юридичної форми та правового засобу забезпечення всезагального інтересу суспільства в справедливому правовому порядку за соціокультурними ознаками.

За інституційним критерієм поняття «держава» аналізується у частині зв'язаності з правом як формальний соціальний інститут (за критерієм способу регулювання поведінки людей), діяльність якого заснована на чітких принципах (правових актах, законах, указах, регламентах, інструкціях), а управлінські і контрольні функції здійснюються на підставі санкцій, пов'язаних із заохоченням і покаранням (адміністративним та кримінальним). Водночас держава сама є правовим явищем, виникає і здійснює свої функції в правовому вимірі організації публічної влади, через яку реалізуються повноваження народу, нації та народний суверенітет.

За тим же критерієм поняття «державність» аналізується як особлива форма реалізації державою (яка є ядром державності) своїх функцій в процесі розвитку відповідних історичних форм з притаманними їм особливостями і закономірностями, які формуються під впливом економічної, соціальної, духовно-культурної і політичної діяльності суспільства.

Поняття «держава» як юридична категорія характеризується такими ознаками:

- універсальністю, оскільки її пізнавальний ресурс поширюється на всі держави. Скерована на розчленування (аналіз) генеральної сукупності держав та, водночас, її поєднання (синтез);
- абстрактністю, оскільки на абстрактному рівні залишає поза увагою суб'єкта одиничні, специфічні й особливі риси держави, як об'єкта пізнання у відриві від поняття конкретного суспільства (народу). Натомість узагальнює формально-юридичні і соціологічні її характеристики, які у взаємообумовленості розкривають її функціональну динаміку;
- системністю, бо застосовується для вивчення держави як системного утворення в статичній і функціональній динаміці. В полі зору суб'єкта пізнання перебувають: форма, найзагальніші ознаки, властивості, функції держави, типологія держав, механізм держави й державний апарат тощо.

В сукупності вище названих ознак категорія «держава» застосовується для побудови описових, логічно-абстрактних моделей держави.

В рамках таких моделей, по-перше, здійснюють класифікацію типів сучасних держав за критерієм рівня захисту прав і свобод людини (правові і неправові), або за способом набуття влади (легітимні/законні, нелегітимні/незаконні); по-друге, схематично відтворюють основні, найістотніші риси виникнення, розвитку та функціонування сучасної держави в трьох історичних стадіях розвитку: рання, розвинута і зріла держава.

Поняття «державність» за змістом ширше від поняття «держава». Із аналізу існуючих в юридичній літературі дефініцій випливає, що воно застосовується в пізнанні умов зародження, виникнення та розвитку держави у зв'язку з історичним досвідом практичного втілення конкретним народом (нацією) політичного ідеалу розбудови власної національної держави. У цьому разі, поняття державність, по-перше, скеровує на усвідомлення тісного зв'язку держави і суспільства, на пов'язаність функцій держави з інтересами людини і колективних суб'єктів суспільного життя; по-друге, відображає основні характеристики функціонування системи правових засобів регулюючого впливу на суспільство та зосереджує увагу на їх формуванні з урахуванням об'єктивно зумовлених правил життєзабезпечення; по-третє, фіксує спадкоємність в державно-правовому розвитку як закономірність, яка діє на всіх етапах генезису державності; по-четверте, забезпечує аналіз конкретних національних держав в контексті оціночної їх характеристики в соціокультурній і етноментальній інтерпретації. Історії невідомі хоч якісь раніше чи нині існуючі форми державності, які б тією чи іншою мірою не зазнавали б впливу традицій і накопиченого досвіду державотворення; по-п'яте, фіксує незавершеність історичного процесу державотворення за формулою «минуле-сучасне-майбутнє». Проте в цьому незавершеному процесі за критерієм стійкості визначає надійність державної матриці та її здатність протистояти викликам історії; по-шосте, акценти зосереджує на рівнях організації держави, правових засобах її регулятивного впливу на суспільство в історичній перспективі.

Державність як юридичне поняття характеризується такими ознаками:

- системністю, в якій відображається структура та рівень розвитку державності. На їх формування системно справляє вплив правове життя, практична та пізнавальна діяльність;
- воно є комплексним (всезагальним), оскільки на теоретично-конкретному рівні характеризує історичну динаміку державно-правових явищ в часово-просторовому континіумі¹ з особливостями розвитку зумовленими економіч-

ними, соціальними, політичними і духовно-культурними умовами правового життя того чи іншого народу і які у взаємодії формують умови до виникнення держави;

- є конкретним (одиничним), оскільки виражається в державно-правових формах, які змістовно інтегрують певні традиції і відношення політико-правової дійсності в окремому соціумі, що дозволяє говорити про конкретну державність (українська державність/або державність українського народу, польська державність/або державність польського народу і т. п.).

– відображає правову дійсність у площині якої всезагальне, особливе і одиничне в характеристиці держави перебувають у взаємовпливі.

За сукупності вище названих ознак поняття «державність» застосовується в аналізі історичних стадій розвитку держави, кожна з яких демонструє досягнутий рівень державності: низький, середній, розвинутий, високий.

Низький рівень державності характерний для етапу, який передує зародженню ранніх держав в локальних суспільствах з аграрно-ремісничим типом економічної діяльності. Традиційно всередині локальних суспільств владні відносини засновані на принципі родинності. Адміністративно-господарські функції управління в рамках усталеної звичаєво-правової традиції виконує орган надобщинної влади і управління – інститут племені. Він виникає в процесі інституціоналізації² влади вождя.

Середній рівень державності характерний для історичної стадії функціонування ранніх держав та їх трансформації у середньовічну державу.

Умови для розвинутого рівня державності складаються на заключному етапі розвитку середньовічної держави і, як правило, у формі абсолютних монархій. Встановлюється і поступово зміцнюється територіальна стабільність. В системі відношень держави і суспільства посилюються тенденції до централізації влади та зосередження владних функцій в організованій системі спеціальних інститутів, посад і органів, які здійснюють регулювання суспільних відносин за посередництвом норм писаного права. Державна влада характеризується незалежністю як у внутрішніх, так і у зовнішніх відносинах та охоплюється поняттям «державний суверенітет». Державне управління засновується на законодавстві, яке підлягає системним змінам у відповідь на потреби громадянського суспільства. На цьому рівні державності критерієм справедливості слугує ще звичаєве право. Воно виконує ключову функцію транслятора дії законів природного права на соціокультурний пласт правового життя.

²Інституціоналізація – це процес становлення інституцій на основі норм, порядків, цінностей та традицій, які існують у суспільстві. Інституції – регулятивні зразки, згідно з якими суспільство регламентує поведінку індивідів.

¹Часово-просторовий континіум – це потік історичного часу за формулою: «минуле-сучасне-майбутнє».

Високий рівень державності характерний для етапу стабільного розвитку зрілих держав з розвинутими інститутами громадянського суспільства, динамічними процесами самоорганізації та участі громадян в реалізації публічної влади. Державна влада володіє високим рівнем легітимності. Панує механізм стримувань і противаг, сформований на основі принципу верховенства права. Мова йде, скористаємося влучною характеристикою Василя Костицького, не тільки про правову, інформаційну, а про сервісну державу «... котра, з одного боку, забезпечує зручність користування послугами, які надає своїм громадянам, а з другого боку, – виступає в ролі, якщо не слуги, то бодай сервісного центру, спроможного створити умови для повномасштабної реалізації громадянами своїх прав...» [2, с. 59].

Юридична та інституційна природа держави і державності розкривається у відношенні із соціальним управлінням. Нагадаємо, що соціальне управління – це здійснення цілевстановлюючого, організуючого і регулюючого впливу на спільну (колективну) діяльність людей з метою ефективного досягнення загальних результатів відповідно до реальних суспільних потреб. Залежно від історичних, економічних, політичних та інших обставин зазнають змін цілі, форми, методи соціального управління. Проте незмінною і необхідною залишається потреба суспільства в управлінні. Це – закономірність. Ефективність пізнання її дії значно зростає на перетині предметних сфер загальної теорії права та держави і соціології права, оскільки будь-які юридичні конструкції дозволяють ідентифікувати і класифікувати правові явища шляхом визначення їх юридичної природи шляхом законодавчого закріплення.

Створені державою юридичні конструкції наповнює конкретним історичним змістом поняття «державність». Його використання у пізнавальному процесі, з одного боку, дозволяє отримати детальніші знання про існуючі механізми регулювання суспільних відносин з урахуванням типологічних, конкретно-історичних, галузевих, міжгалузевих принципів права, а з іншого – відіграє важливу роль у розробці доктринальних конструкцій (юридичних доктрин). На основі доктринальних конструкцій розробляються юридичні конструкції, які закріплюються в законі з метою використання у сфері адміністративної і судової юрисдикції. Нагадаємо, доктринальна конструкція формується відповідно до історичних традицій, особливостей правоустрою кожної окремої країни, її належності до певної правової системи, пануючих типів праворозуміння, специфіки організації та розвитку системи держави.

Юридичну природу держави, як політико-правового інституту, маркує поняття «правовий статус держави». Це поняття фіксує державу в якості особливого суб'єкта приватно-правових

і публічно-правових відносин, діяльність якого врегульовується системою внутрішньодержавного і системою міжнародного права [3]. Із його застосуванням здійснюється аналіз взаємозв'язку та взаємоузгодження процесу юридизації³ з соціальними механізмами самоврядування.

Характеристики процесу юридизації будуть різними в рамках східної (азійської) та західної (європейської) моделей соціонормативної регуляції (більшість з реалізованих в історії цивілізації тяжіє до однієї з них [4, с. 234]). Моделі сформувались в рамках класичної теорії політогенезу.⁴ Їх застосовують для аналізу причин і особливих умов виникнення перших державних чи напівдержавних утворень з урахуванням співвідношення історичного розвитку держави з соціальною еволюцією. Результати аналізу чітко демонструють тисячолітню спадкоємність державності в цілому завдяки дії закону збереження інформації (керуючись цим законом можна пояснити неперервний розвиток систем будь-якої природи). Згідно із законом всі нині існуючі держави (системи) завдяки еволюційній пам'яті систем успадковують основні організаційні принципи, набуті в процесі еволюції.

Східна модель демонструє процес юридизації, спрямований на формування держави деспотичного типу. Семантика терміну «влада» в цій моделі корелює з поняттям «терор, насильство» та практично співпадає з характеристиками тоталітарної держави. Західна модель демонструє процес юридизації, спрямований на формування конституційної держави, яка в історичному часі передує правовій. Семантика терміну «влада» в цій моделі корелює з поняттям «істина, правда, справедливість, свобода» та практично співпадає з характеристиками правової держави.

Як видається, аналіз моделей соціонормативної регуляції у аспекті відношення понять «державна» і «державність» формує уявлення про засадничі основи державності; про закономірність формування основ сучасної держави (мова йде про конституційну державу, яка історично і логічно передує правовій); про відповідність/невідповідність адміністративної і судової юрисдикції діючій конституційній моделі в конкретній національній державі.

Інституційну природу держави маркує поняття «політико-правовий інститут» [5, с. 5]. Держава як політико-правовий інститут – це сукупність інститутів державної влади: органів, установ, апарату, адміністративної бюрократії, посадових осіб, що здійснюють державну владу в межах формально визначених правових принципів і юридичних норм.

³ *Юридизація* – це закономірний і цілеспрямований процес заміщення системи соціальних регуляторів позитивним правом та надання різним фактам і відносинам правового характеру.

⁴ *Політогенез* – поняття, що позначає зародження і розвиток (генезу) політичної підсистеми суспільства, яка може трансформуватися в державу або її аналоги.

За класичними юридичними поглядами з-поміж ознак держави як політико-правового інституту чільними виокремлюють: територію, населення (народ), публічну владу у її зв'язаності з правом. Сполучення і характер цих ознак, відрізняє державу від додержавних та недержавних суспільних утворень. Ми погоджуємося з думкою Василя Костицького, що образ сучасної держави із такими атрибутами сьогодні є недостатнім у розумінні її сутності. «Сьогодні держава, – пише науковець, – намагається заявити про себе як про цивілізаційну форму організації публічної політичної влади, яка спроможна служити суспільному благу і, одночасно, забезпечувати вільний розвиток індивіда, забезпечувати досягнення соціального компромісу, вирішення соціальних протиріч та конфліктів, бути ефективною управлінською організацією, котра впливає на хід суспільного розвитку [2, с. 58].

Інституційний вимір державності включає в себе: органи суверенної публічної влади і управління на загальнодержавному рівні; інститути самоорганізації суспільства і державного управління, які беруть участь в здійсненні державної влади на місцях; форми (механізми) взаємодії інститутів самоорганізації і місцевого державного управління.

Юридичну природу державності маркують поняття громадське /общинне «самоврядування» і «юридизація суспільних відносин». Поняття самоврядування корелює з ідеєю природного права територіальної громади на самоврядування. Юридизація – це законодавчий і цілеспрямований процес заміщення системи соціальних регуляторів позитивним правом та надання різним фактам і відносинам правового характеру. За посередництвом поняття юридизації суспільних відносин здійснюється аналіз взаємоузгодження процесу юридизації з соціальними механізмами самоврядування.

З-поміж юридичних ознак державності основними є:

– *територія* країни з географічними, геопросторовими та етнографічними характеристиками, які корелюють з часом заснування або датою першої письмової згадки про державу, що є важливими атрибутами суверенності та політичної її ідентифікації;

– *народ та мова народу* як найважливіший маркер його національної (етнічної) самоідентифікації;

– *континуїтет держави*, який фіксує її ідентичність як суб'єкта міжнародного права (набуває особливої ваги із змінами пов'язаними з офіційною назвою держави чи її територією у результаті цесії (уступки прав), анексії або об'єднання з іншою державою); цінності в праві, які формують правовий погляд на життя крізь призму ментальних уявлень народу про справедливість [6].

В сукупності основні ознаки держави і державності виражають межі пізнавального ресурсу окремо понять «держава» і «державність». У пункті перетину цих меж фіксуються патерни,⁵ завдяки яким в режимі одночасності сприйняття і мислення виявляються універсальні, об'єктивні, постійні і необхідні взаємозв'язки держави і суспільства у кореляції з історичним досвідом практичного втілення конкретним народом (нацією) політичного ідеалу розбудови власної національної держави. У цьому разі, поняття «держава» і «державність» у системному взаємозв'язку розкривають механізм спадкоємності в розвитку держави і державності, забезпеченої державно-правовою традицією. Важливо врахувати, що спадкоємність – це особливий механізм збереження колективної пам'яті суспільства і передавання інформації про минуле в сучасне, завдяки якій зберігаються основоположні цінності, які не підлягають елімінації,⁶ а «збагачуються і відроджуються в нових умовах» [7, с. 30]. Василь Костицький пише про це: «Сучасна держава виступає своєрідним «спільним знаменником» універсальних рис розвитку людської цивілізації та унікальних рис розвитку конкретної країни, що зумовлює специфіку конкретних проявів феномену сучасної держави в усій сукупності її інституційних, структурних, функціональних, аксіологічних та комунікативних вимірів» [8, с. 104].

Для прикладу, категорія «держава» фіксує важливу ознаку держави територію. Як юридичне поняття територія держави може розглядатися лише опосередковано, через правовий режим, встановлений щодо території на основі принципу територіального верховенства. Ознака територіальності передбачає безперешкодне поширення усієї повноти державної влади, її суверенітету і, відповідно, повної юрисдикції в просторі легалізованих державних територіально-просторових меж (кордонів), визначених на міжнародному рівні.

Склалося історично, що у міждержавних відносинах питання території завжди було причиною їх загострень, а численні міжнародні конфлікти найчастіше пов'язані з територіальним переділом. Для уникнення конфліктів в сучасному і майбутньому важливо знайти відповідь на запитання: на яких правових підставах виник зв'язок конкретної держави з територією? Чому і на якому юридичному титулі вона їй належить? Із застосуванням абстрактної категорії «держава» відповісти на ці запитання практично не можливо.

У цьому разі, застосовується поняття «державність», оскільки зв'язки і відношення, які ним позна-

⁵ *Патерн* – схема-образ, що діє як посередник уявлення, або чуттєве поняття, завдяки якому в режимі одночасності сприйняття і мислення виявляються закономірності, як вони існують у природі й суспільстві.

⁶ *Елімінація* – виключення, видалення.

чаються вказують, що умови для формування державно-організованого суспільства склалися тисячоліттями до виникнення перших раннях держав, які зароджувалися, модифікуючись продовжували існувати, чи зникали з історичної арени. Проте не зникла первісно задана, заселена і освоєна конкретним народом з доісторичних часів територія на якій він закладав підвалини у державотворення. Мова йде про народ як колективний суб'єкт історії з власною мовою, відповідним рівнем правової свідомості та правової культури, ментальними уявленнями про справедливе урядування.

Згідно із сучасними міжнародно-правовими стандартами юридичний статус території визначається і залежить від волі народу, що постійно проживає на цій території. Відповідно, категорія «держава» фіксує важливу атрибутивну ознаку держави – народ у юридичному значенні, як системоутворюючий суб'єкт легітимаційних процесів державної влади. Поняття ж «державність» вказує на особливості формування народу в етноментальній інтерпретації, як колективного історичного суб'єкта державотворення та набуття ним відповідного правового статусу власника своєї історичної території.

Категорія «держава» фіксує важливу атрибутивну ознаку держави – владу. Остання отримує своє інституційне закріплення через формування (конституювання) органів публічної влади та характеризується самостійністю у межах, які не суперечать вимогам міжнародного права. Такий незалежний характер державної влади як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах охоплюється поняттям «державний суверенітет». Суверенітет у юридичному розумінні і в правовому закріпленні є винятково абсолютним, оскільки виконує роль матричного принципу будь-якої держави. Проте під впливом глобалізації спостерігається «розмивання» державного суверенітету, що пов'язано з процесом фактичного переходу частини функцій держави до інших міжнародних акторів. Отже, принцип державного суверенітету де-юре існує в міжнародному середовищі і сьогодні, але де-факто відбувається його порушення. Поняття «державність» якраз і корегує ці уявлення у бік розуміння того, що державний суверенітет – це ще й історична категорія, оскільки навіть без суттєвої зміни своєї юридичної основи, він зазнавав, зазнає і може зазнавати серйозних обмежень в процесі історичного розвитку держави. Все залежить від особливостей процесу інституціалізації й інституалізації⁷

⁷ *Інституалізація* – це процес становлення й правового закріплення усталеного функціонування інституцій та їх трансформацію в інститут. В результаті інституалізації формується стійкий владний механізм, який забезпечує постійне функціонування органів державної влади, рішення яких спрямовані на забезпечення всезагального інтересу, а сама державна влада стає міцнішою, стійкішою і стабільнішою.

влади на теренах окремої країни, обумовленого національно-культурними і соціально-духовними чинниками в рамках східної чи західної моделей соціонормативної регуляції, або зовнішніми факторами впливу.

У підсумку слід зазначити таке:

1. Держава і державність не тотожні поняття.

2. У змісті відношення понять «держава» і «державність» виражено межі їх пізнавального ресурсу. У пункті перетину цих меж фіксуються патерни,⁸ завдяки яким в режимі одночасності сприйняття і мислення виявляються універсальні, об'єктивні, постійні і необхідні взаємозв'язки держави і суспільства у кореляції з історичним досвідом практичного втілення конкретним народом (нацією) політичного ідеалу розбудови власної національної держави.

3. За сукупністю ознак поняття «держава» досягає статусу категорії юридичної науки. Застосовується для побудови описових, логічно-абстрактних моделей держави. Поняття «державність» за змістом ширше від поняття «держава». Воно застосовується для пізнання історичних умов зародження, виникнення та розвитку національних держав з урахуванням взаємозв'язку процесу юридизації з соціальними механізмами самоврядування.

4. У системному взаємозв'язку поняття «держава» і «державність» розкривають механізм спадкоємності в розвитку держави і державності, забезпеченої державно-правовою традицією.

5. Результати аналізу відношення понять «держава» і «державність» у теоретичному і соціолого-правовому аспектах мають важливе значення для розвитку теоретичного правознавства – у частині забезпечення цього процесу науково вивіреними категоріями, які б виражали стійкі ознаки і властивості держави та державності. Знання ознак і властивостей є важливими для розробки концептуальних основ взаємозв'язку національної правової доктрини і державності. В предметних рамках соціології права аналіз відношення цих понять дає можливість глибше проникнути в сутність соціальної і правової природи сучасної держави у кореляції з універсальними цінностями політико-правового життя людства, що не зазнають елімінації під впливом процесів глобалізації.

⁸ *Патерн* – схема-образ, що діє як посередник уявлення, або чуттєве поняття, завдяки якому в режимі одночасності сприйняття і мислення виявляються закономірності, як вони існують у природі й суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Мірошниченко М. І. Історія українського права. Джерела: посібник для самостійної роботи. Ч. 2. Київ: Друкарня «Друкарник», 2019. 146 с.
2. Костицький Василь Васильович. Екологічна держава: функція чи умова виживання цивілізації. Збірник тез наукових доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Концепт природи в сучасному праві»: науково-методологічні питання розвитку екологічного, земельного аграрного та інших галузей права (Київ, 26 травня 2023 року). Київ: Талком, 2023. С. 57–62.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: КОНСУМ. 2001. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-1695.html> (дата звернення 23. 06. 2024)
4. Життя етносу : соціокультурні нариси. Навч. посіб. / Б. Попов (керівник авт. колективу), В. Ігнатов, М. Степико та ін. . К. : Либідь. 1997. 240 с.
5. Герасіна Л. М. Інституційна природа державної влади та система її політико-правових інститутів. Державне будівництво та місцеве самоврядування. Вип. 5'2003. С. 3–17.
6. Мірошниченко Марія. Поняття «українська державність» і «генеза української державності» в історико-правовій інтерпретації. «Українська державність: від витоків до сьогодення»: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 7 грудня 2022р). Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 43–46.
7. Терлюк Іван. «Державно-правова традиція» і (українська) національна державно-правова традиція: до питання про змістове значення понять. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». № 2(30). 2021. С. 30–32.
8. Костицький В. В. Сучасна держава – екологічна держава: соціолого-правовий підхід. Соціологія права 1-2/2018. С. 99–107.